

ІСТОРІЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА

УДК 631.4:631.95:016(477)

Анікіна О.П.

ВИСТОЯТИ В ІМ'Я НАУКИ (В.І. САЗАНОВ)

На основі архівних документів висвітлюється сторінка історії аграрної науки, пов'язана з політичними репресіями у справі Української філії «Трудової селянської партії», зокрема стосовно долі професора В. І. Сазанова (1879–1967).

Ключові слова: Віктор Іванович Сазанов, Трудова селянська партія, сільськогосподарська наука, репресії.

Україна – одна з найбільших аграрних країн з багатими традиціями. Ми можемо по праву пишатися здобутками на ниві вітчизняної сільськогосподарської науки минулого, особливо в плані персоніфікованого її наповнення. При ретельній увазі до сивої давнини виявляється цінний досвід актуальний для сьогодення як надійне підґрунтя для побудови добробуту країни і народу.

Серед корифеїв аграрної науки, та її складової сільськогосподарської дослідної справи по праву визнано Віктора Івановича Сазанова. На початку ХХІ ст. його непересічній особистості присвячено численну низку досліджень та розвідок [1], у 2011 р. захищено дисертацію [2].

Метою нашої статті є повніше розкриття малодослідженої сторінки біографії вченого-патріота, пов'язаної з політичними репресіями проти наукової еліти. Цієї теми лише побічно торкалися попередні дослідники.

Охарактеризуємо коротко причини політичних репресій проти аграрної еліти країни. Прихід до влади Сталіна розгортання його політики тоталітаризму призвело до помилок та прорахунків. У другій половині 20-х рр. минулого століття відбувалося придушення кращих прагнень суспільства, всього прогресивного, натомість відбувся жорстокий перехід до командно-адміністративних методів керування державою. Що в подальшому вилилося для багатьох людей переслідуваннями, тортурами й навіть фізичним знищенням.

У 1929–1930 рр. в умовах «соціалістичного наступу» на село стали обмежувати можливості реалізації наукового потенціалу спершу економістів-аграрників – положення та висновки найбільших спеціалістів О. В. Чайнова, М. Д. Кондратьєва та ін. були засуджені. Вперше в 1930 р. ОГПУ оголосило про розкриття контрреволюційної “Трудової селянської партії” (ТСП), яку

так би мовити очоловав найвідоміший на той час економіст-аграрник, професор М. Д. Кондрат'єв. Саме процес над ТСП відобразив усі протиріччя ВКП (б) курсу соціально-економічної політики, визначеної Й. Сталіним. Головне протиріччя пролягло у двох кардинально протилежних напрямках розвитку: революційним – тобто інтенсивною реконструкцією сільського господарства, насамперед виснажливим використанням природних і людських ресурсів, форсованим темпом індустріалізації та іншим – найбільш природнім еволюційним розвитком на основі застосування досвіду індивідуального селянського господарства і ґрунтовних наукових розробок.

Усе це і подальші дії в цьому напрямі відкинули назад сільськогосподарську науку і поклали початок суб'єктивізму та насиллю у аграрній політиці країни. Наприкінці 20-х – першій половині 30-х рр. репресії були спрямовані головним чином проти так званих «класово ворожих» елементів суспільства: буржуазних спеціалістів, непманів, куркулів. До проблеми політичних репресій, а також зокрема щодо Трудової селянської партії (ТСП) (згадка зафіксована документально в оригінальних матеріалах органів державної безпеки СРСР – ОГПУ та НКВС кінця 1920-х–40-х рр.) [3] неодноразово зверталися попередники, аналізуючи причини та наслідки широкомасштабних кампаній з переслідування та знищення наукової, культурної еліти нашого суспільства.

В дійсності «антирадянське політичне угруповання» ТСП в СРСР ніколи не існувала. Звинувачення в приналежності до цієї партії були сфабриковані по відношенню до невігідних сталінському режиму політичних, громадських та наукових діячів. Але характерно, що саме на зламі 1920–1930-х рр. найбільші страждання випали саме на долю спеціалістів сільського господарства. Так як Україна переважно аграрна країна, то ця справа безпосередньо торкнулася її найбільше.

За твердженням чекістів в СРСР ТСП мала розгалужену мережу. Загалом було заарештовано 1114 осіб. З них в УСРР – 143 особи [4]. Арешти по справі ТСП розпочалися після XVI з'їзду партії, коли було відхилено пропозицію «правих уклоністів» на чолі з Бухаріним про необхідність зниження темпів індустріалізації, з'їзд також «розкрив» «кулацьку» суть «правих уклоністів». Слідство ставило за мету підтвердити єдино вірну лінію вибраного курсу партії Сталіна для країни. Таким чином усі прорахунки та невдачі Сталінського курсу якби переходили по звинуваченню до політично засуджених невинних людей.

Доля талановитого вченого в час коли жив і працював В. І. Сазанов по іншому мабуть і не могла скластися. Адже людина зі шляхетним походженням, формування якої проходило за традицій царської доби (кращий аграрний ВНЗ Російської імперії – Московський сільськогосподарський інститут) в подальшому завдяки таланту і наполегливості мала блискучі здобутки не тільки за окремими напрямками аграрної науки та з методології в рослинни-

цтві, а й щодо організаційних засад – побудови системи в галузі сільськогосподарської дослідної справи у вимірах всієї держави.

Вчений, перебуваючи в апогеї творчого наукового, організаторського потенціалу, разом із багатьма представниками аграрної наукової еліти країни був змушений пройти через такі випробування, які з позицій справедливості не піддаються аналізу здорового глузду.

Як спеціаліст високої кваліфікації, знаний вчений у 1929 р. був запрошений академіком М. І. Вавиловим до Ленінграду у Всесоюзний інститут рослинництва (до 1930 р. – відділ прикладної ботаніки Ученого комітету комісаріату землеробства, Інститут прикладної ботаніки і нових культур при РНК СРСР). Де він очолив Бюро агротехніки, займався питаннями сортопробування. Ще з 1927 р. на В. І. Сазанова «компетентні органи» почали шукати компроментуючі матеріали у Полтаві. Незадовго був сфабрикований наклеп і заведена судова справа політичного характеру, а оскільки її основу склали матеріали, «зібрані» у Полтаві, то після арешту вченого перевели до цього міста де судовою колегією ОГПУ УРСР від 12.09.1931 р. за статтю 54-4-7-11 було засуджено на десять років позбавлення волі та відправлено до таборів НКВС у Казахстан. За свідченням В. І. Вавилова Сазанов Віктор Іванович – до арешту був заступником завідувача Держжортсіткою. Його звинувачено безпідставно як одного з керівників сфабрикованої справи (ставилося за провину причетність вченого разом із М. І. Вавиловим, О. В. Чаяновим, С. М. Тулайковим, В. В. Талановим та ін. до антирадянської «Трудової селянської партії»).

У фонді 263 Центрального державного архіву громадських об'єднань України донині збереглися оригінальні документи зі справи по українській філії ТСП. Їх було опрацьовано, систематизовано та оприлюднено у збірнику документів і матеріалів «Справа «Української філії Трудової селянської партії» [6]. Збірник вийшов друком у 2010 р. під егідою НАН України, упорядкували члени Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» Відділу по розробці архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–ДБЦДАГО.

У книзі вміщено 87 архівних документів, подано узагальнюючі висновки за фактами минулого з сучасним трактуванням. Довідуємося не тільки про конкретну чисельність репресованих, а й їхні імена та цінні біографічні дані, які у деяких випадках більше ніде неможливо нині знайти. За матеріалами оригіналами маємо кількісний аналіз осіб за соціальним походженням, професійною ознакою, наявністю освіти тощо. Розкрито імена начальників Тамсно-політичного відділу ДПУ УСРР, та голови ДПУ УСРР, тих, хто підписував документи, вирішуючи долю людей поспіхом без судового розгляду справ. Прізвище професора В. І. Сазанова згадується у збірнику 38 разів.

За оригінальними документами є деякі уточнення щодо його біографії. А саме в обвинувальному заключенні по справі української філії контрреволюційної організації за назвою «Трудова селянська партія», підписаному 5

серпня 1931 р. головою ДПУ УСРР В. Балицьким [6] знаходимо такі дані: Сазанов – син купця 2-ї гільдії. Його батько мав більше 200 десятин землі. З 1917 р. Сазанов був членом партії КД (конституційних демократів), старим земським діячем, також був Головою Миської думи, Головою Сумської філії Ліги аграрних реформ тощо...

Так звана Полтавська філія ТСП налічувала 11 членів (6 з яких співробітники або колишні співробітники Полтавської дослідної станції). При чому це люди різного походження, в основному не бідного (табл. 1).

Таблиця 1. Члени «Полтавської філії ТСП»

№ п/п	ПІБ	Характеристика
1	САЗАНОВ Віктор Іванович	1879 р. н., директор Полтавської дослідної станції , а на момент арешту – завідувач відділом Інституту прикладної ботаніки Сільсько-господарської академії т. Леніна в м. Ленінграді.
2	ЛЕЩЕНКО Прокіп Іванович	1887 р. н., народився у с. Зеньков бувшої Полтавської губернії, син великого землевласника, що мав до 500 дес. Землі, старий земський діяч, колишній помічник директора Полтавської дослідної станції , а на момент арешту науковий директор Полтавської дослідної станції.
3	ГЛАДКИЙ Михайло Федорович	1894 р. н., уродженець слободи Заолешенка Суджанського повіту колишньої Курської губернії, син селянина-середняка, що мав 12 десятин землі, з вищою освітою, завідувач відділу рільництва Полтавської дослідної станції .
4	МАРГАЦКИЙ Євген Єфремович	1895 р. н., уродженець Бессарабії, с. Немцени колишнього Кишинівського повіту, син таможенного чиновника, з вищою освітою, колишній спеціаліст Драбівської дослідної станції. З 1924 р. завідувач підвіддулу колективних дослідів Полтавської дослідної станції , а в момент арешту спеціаліст Білоцерківської дослідної станції.
5	ГОЛУБІНСЬКИЙ Степан Карпович	1895 р. н., уродженець слободи Чесноковки Борзенського району колишньої Чернігівської губернії, син кулака, який мав до революції 22 дес. Власної землі, в минулому брав активну участь у повстанні проти радянської влади, командуючи загonom. На Полтавській дослідній станції працював з 1924 р. моменту арешту в якості спеціаліста з колективних дослідів.
6	ЗАВОРОТНИЙ Петро Григорович	1894 р. н., уродженець с. Польське Решетилівського району колишньої Полтавської губернії, син дворянина-поміщика, що розорився, колишній офіцер старої і білої армії, сховався від обліку колишніх білих. На Полтавській дослідній станції працював завідувачем відділу застосування. Звинувачується в тому, що: а) був засновником контрреволюційної осередку ТСП на Полтавській дослідній станції; б) у відповідності з завданням української філії ТСП, створив на Полтавській дослідній станції керівне ядро контрреволюційного осередку в складі помічника директора дослідної станції Лещенко і зав. відділу рільництва Гладкого, спільно з якими здійснював керівництво контрреволюційною діяльністю членів осередку на Полтавській дослідній станції; в) проводив систематичну обробку і вербування т. рреволюційних кадрів агрономії, готував з них організаторів низової периферії ТСП на селі та г) при активному сприянні членів контрреволюційної ланки проводив технічну розробку шкідливіх заходів і керував проведенням їх, тобто у злочині, передбаченому т..ст. 54-4, 54-11 і 54-7 КК УРСР. Визнав свою провину.
7	ДЗІСЬКО Олександр Тимофійович	1876 р. н., уродженець Бессарабії, с. Санжерей Білешького повіту, син службовця, старий земський агроном, служив у петлюрівській армії командиром батальйону та помічником командира полку. З 1920 р. і до моменту арешту служив у Кременчуцькому ОЗУ старшим агрономом.

8	ЛОМАН Михайло Якович	1885 р. н., уродженець м. Києва, син учителя, усиновлений поміщиком-дворянином, у минулому примикав до РСДРП, старий земський агроном-зоотехнік, інспектор Полтавської державної стаїні, притягувався до відповідальності за розтрату і був засуджений умовно на 1 рік.
9	БЛОЦЕРКІВЕЦЬ Сергій Михайлович	1893 р. н., уродженець м. Веприк Галяцького району колишньої Полтавської губернії, син козака, середняк, старий земський агроном, економіст-землевпорядник, помічник керуючого радгоспами Глобинського цукрового заводу.
10	ЖУКОВ Георгій Іванович	1879 р. н., уродженець м. Лохвиці того ж району колишньої Полтавської губ., син куркуля, який мав 40 дес. Власної землі, безпартійного. В минулому активного члена партії Конституційних демократів (Лохвицька група), старий земський працівник, колишній речник Лохвицької міської думи, колишній поручик старої армії, колишній директор Лохвицької дослідної станції.
11	БОРОДИНЯ Іван Порфирович	1883 р. н., уродженець м. Березань Баришівського району на Полтавщині, син куркуля, який мав понад 100 десятин власної землі, землевпорядник ОЗУ.

На судовому засіданні Колегії ОДПУ СРСР по справі української філії ТСП 12 вересня 1931 р. заслухали і постановили заключити в концтабір терміном на 10 років в числі 17 засуджених і В. І. Сазанова рахуючи йому термін з 09.12.1930 р. [7] (Постанова колегії ОГПУ за № 116857 12 вересня 1931 за ст. 58-4-7-11).

Арештовано професора в жовтні 1930 р. за ордером Полтавського сектору ОДПУ. Яких-небудь конкретних звинувачень у злочинній діяльності не було пред'явлено. На допитах слідчий вимагав зізнання у шкідницькій діяльності, зв'язку з контрреволюційною організацією ТСП. Тобто всю науково-організаційну діяльність вченого, організатора і патріота намагалися подати як контрреволюційну роботу. Відповіді про те, що ніякої контрреволюційної організації вчений не знав і злочинної діяльністю не займався, відкидалися повсякчасно. Потрібно було тільки каяття й зізнання в злочині. Повна покора натомість начебто мала би полегшити долю «винного». Вражений самим фактом арешту, незвичним режимом, відривом від повсякденної роботи, вчений був приведений у важкий, морально-психічний стан. У такому пригніченому стані, близькому до розпаду, людина піддається у думках, що признання мінімальної провини потрібне для якихось державних інтересів і що воно полегшить її становище. Тому Сазанов не витримав і дав свідчення проти себе, зізнавшись в уявній причетності до контрреволюційної діяльності, але звісно це не відповідало дійсності.

Перебуваючи під слідством професор В. І. Сазанов намагався зберегти силу духу, і навіть писав сатиричні вірші [8].

26 листопада 1934 р. у своєму зверненні, підписаному від імені співробітника науково-дослідного богарного поля Карагандинського виправно-трудового табору ОДПУ СРСР, ув'язненого (проживав в с. Долинське), до Верховного прокурора СРСР І. О. Акулова В. І. Сазанов звертається з проханням зменшити строк покарання. Зазначаючи, що вся його робота завжди проходила відкрито. Вся його діяльність була чесною. Арешт та ув'язнення, а потім вирок стали неочікуваними, так як була впевненість у тому, що вся діяльність проводилася у відповідності з урядовими установами та розпоря-

дженнями. Робота науковця не одноразово знаходила схвалення зі сторони Наркомзему, Полтавського виконкому та інших урядових органів. Так, в 1925 р. за постановою Полтавського Губвиконкому, за відродження і подальшу успішну діяльність Полтавської сільськогосподарської дослідної станції вчений був нагороджений званням «Герой труда». В 1929 р. його переведено в Ленінград, але професор ще залишився на Полтавській дослідній станції, Полтавський Окрвиконком виніс постанову затвердити його діяльність на посаді директора, що й явилось причиною арешту, як не дивно ця діяльність саме і стала предметом звинувачення. В. І. Сазанов до арешту весь час вибирався членом Міськвиконкому. В 1929 р. був депутатом Полтавського окружного з'їзду Рад, на якому був обраний членом президії Полтавського Окрвиконкому. Така позитивна оцінка органами радянської влади не спасала вченого.

Працюючи у виправно-трудовому таборі Сазанов був ударником (книжка № 89) і навіть отримував в числі колективу ударників богарного дослідного поля нагороди та відзнаки: Червону грамоту пошани 1-го ступеня «За великі успіхи», згідно з наказом начальника Карлагу Чонтонова від 12.08.1933 № 347; за активну участь у посівній кампанії 1933 р. заслужив подяку, схвалення та був премійований; за активну участь у посівній кампанії 1934 р., також відзначений і премійований (наказ № 198 від 21.06.1934 р. за підписом начальника табору гр. Лініка.

Керуючись ст.ст. 413 і 417 КПК в порядку ст.51 КК, професор просив полегшити його долю і тим самим дати можливість взяти участь у «соціалістичному будівництві», живучи в нормальних умовах, тобто разом з родиною – дружина, 3 дітей. Просив змінити йому міру покарання [9].

За скаргами засуджених до 10 років ВТТ О. П. Войникова, І. І. Доленка, М. Г. Друзенка, О. П. Лазаренка, В. М. Максимова, М.П. Михайлова були зменшені строки покарання [10]. Щодо В. І. Сазанова, засудженого до 10 років концтаборів, в кінці-кінців прийнято рішення про дострокове звільнення 15.01.1935 р., замінивши ув'язнення в тюрмі висилкою до Казахстану строком на 3 роки. Покарання повністю відбув (звільнився 15.02.1938 р.). На звернення 29.07.1944 р. у знятті судимості для отримання наукової пенсії було відмовлено [5, с. 171].

Наступний документ, який зберігся до наших днів датований 12 червня 1956 р. – «Звернення професора, доктора сільськогосподарських наук В. І. Сазанова до Военної Колегії Верховного Суду СРСР» (до Москви, вул. Воровського, буд. № 13) про зняття звинувачень в антирадянській діяльності розкриває подальшу долю вченого: «Колишньою Коллегією ОГПУ у справі № 116857 на основі матеріалів Полтавського сектора ОГПУ, був засуджений 12.09.1931 р. терміном на 10 років. Постановою Особливої наради НКВС СРСР від 15.01.1935 р. з ув'язнення був достроково звільнений, з заміною міри покарання на висилку в Казахстан терміном на 3 роки. Перебуваючи в Карлазі, працював науковим співробітником сільськогосподар-

ського дослідного поля МВС, а після звільнення з 15.01.1935 р. по квітень 1940 р. за вільним наймом служив керівником сільськогосподарської дослідної станції МВС Карагандинського виправного трудового табору. З цієї дослідної станції у квітні 1940 р. Сазанов пішов за власним бажанням. У липні 1940 р. був призначений професором Куйбишевського сільськогосподарського інституту, де обіймав посаду професора, завідувача кафедри селекції і насінництва» [11].

Де б не опинявся професор, він як і до цього завжди добросовісно виконував свою роботу, вкладаючи в неї весь свій науковий і життєвий досвід, організаторські здібності, намагаючись гордо триматися відповідати своєму покликанню служити аграрній науці навіть у дуже складних умовах.

Зокрема під час роботи на сільськогосподарській дослідній станції Карлагу вченим були виведені сорти проса «Долинське 86», «Долинське 155» та озимого жита «Долинське», що підтверджено свідоцтвами Народного комісаріату землеробства СРСР за № № 57 і 52 від 4 лютого 1941 р. Діяльність в Куйбишевському сільськогосподарському інституті (м. Кинель Куйбишевської обл.) неодноразово позитивно відзначалася в наказах дирекції інституту. В червні 1946 р. вчений нагороджений медаллю «За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 р.», у 1954 р. – медаллю учасника Всесоюзної сільськогосподарської виставки, за ініціативою громадських організацій, рішенням Куйбишевського обкома партії та Міністерства вищої освіти в 1954 р. був відмічений урядом і громадськістю 75-річний ювілей та 54 роки наукової діяльності.

Так як вченого засудили фактично заочно як і багатьох, хто проходив по справі ТСП він був позбавлений можливості навіть надати логічні докази в своє виправдання і спростувати пред'явлене звинувачення. Звичайно ж, що він ні в якій шкідницькій організації не міг брати участі і його діяльність з історичної точки зору була плідною та направлена на розбудову аграрної науки та її організації.

І навіть у 76-річному віці, ще працюючи в Куйбишевському СГІ, будучи авторитетним у наукових колах вченим, маючи численних учнів та послідовників, професор не позбувся ганебних звинувачень [11].

З Характеристики на професора, доктора с.-г. наук В. І. Сазанова [11], підпосаної директором Куйбишевського СГІ Щибрасвим, секретарем партбюро Ситніковим, головою місцевого комітету Єршовим, дізнаємося про вагомі значення його доробку. В числі перелічених досягнень зокрема: в 1940 р. прийнятий по конкурсу в Куйбишевській сільськогосподарській інститут, де працював і завідував кафедрою селекції і насінництва. За час роботи в інституті В.І. Сазанов зарекомендував себе значним дослідником і висококваліфікованим лектором. Користувався великим авторитетом серед науковців та студентів інституту. Одночасно з педагогічною роботою, професор проводив плідну науково-дослідну роботу з озимим житом і кукурудзою; з 1947 р. успішно керував аспірантурою, являвся постійним консуль-

тантом з найважливіших агротехнічних питань в земельних організаціях району та області. Одночасно з великою науково-дослідною та педагогічною працею В. І. Сазанов брав активну участь у громадському житті інституту [11].

1930-ті рр. позначилися масовими явищами звинувачень, засуджень до тюремного ув'язнення та заслання, фізичного знищення. Досить нелегко було позбутися цього незаслуженого тавра. Не допомагали навіть свідчення очевидців про те, що ніхто не чув і не бачив шкідницьких намірів і дій членів ТСП. Так у грудні 1956 р. старший слідчий УКДБ при РМ УРСР по Полтавській області капітан Лисенко провів перевірку по справі. Опитав колишніх працівників Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, які знали В. І. Сазанова по спільній роботі. Свідки заявили, що вони добре знали заарештованих співробітників, але не володіли інформацією про існування на дослідній станції у 1930-х рр. «антирадянської партії» [12].

Про те, що влада не вважала за потрібне знімати звинувачення з засуджених по справі ТСП довідуємося з висновків по архівно-кримінальній справі № 559712 старшого слідчого УКДБ при РМ УРСР Іонова про оскарження звинувачення в приналежності до «Трудової селянської партії» І. П. Короткова, В. І. Сазанова, М. Г. Друзенка, М. Р. Рисположенського, П. М. Гасконського та інших (29 квітня 1958 р.), затверджених головою Комітету Держбезпеки при раді Міністрів УРСР генералом-майором Нікітченком 29 квітня 1958 р.: Сазанів, Друзенко, Гасконських, Рисположенський в своїх скаргах вказують, що на слідстві в 1930–1931 рр. вони дали про себе вигадані свідчення, в зв'язку, з чим просять переглянути справи і реабілітувати їх.

Але знову справу реабілітації відкинуто. Всі особи, які проходили по справі, залишалися звинуваченими в приналежності до організації «Трудова селянська партія» (ТСП), яку очолював Московський центр – ЦК ТСП.

За легендою ТСП мала розгалужену мережу не тільки у Москві а й з осередками на периферії. Колегією ОГПУ було розглянуто справи на учасників ТСП з різних регіонів СРСР. Українська філія «Трудової селянської партії» начеб-то мала свій центр у Харкові на чолі з Коротковим, Доленко і Дідусенко і складалася з низки окружних осередків. Останні були представлені переважно старою агрономічною інтелігенцією і кулацкими прошарками селян. Ці осередки виникали із залишків закритого в 1925 р. «Всеукраїнського агрономічного товариства» [13].

Слідчим зазначалося, що підстави для перегляду рішення по справі Сазанова В. І., Друзенка М. Г., Гасконського П. М., Рисположенського М. Р. та ін. – не було. Справа № 559712 разом з матеріалами додаткової перевірки була направлена до прокуратури УРСР [13].

Ще був один таємний документ – постанова від 3 жовтня 1958 р. прокурора відділу по нагляду за слідством в органах держбезпеки прокуратури УРСР, радника юстиції Река Г. А. який засвідчив, що розглянувши архівно-

слідчу справу по звинуваченню І.П. Короткова, В.І. Сазанова, І. І. Доленка та інших, усього 144 чоловік в зв'язку зі скаргами, що надійшли, встановив, що на всіх залучених до відповідальності, розповсюджується Указ Президії Верховної Ради від 27.03.1953 року «Про амністію», за виключенням 16 чоловік, засуджених в концтабори на 10 років, Наглядове ведення з даної справи припинити. Отже скарги В.І. Сазанова, Н.Г. Друзенка, П.М. Гасконського, М.Р. Ризположенського та ін. залишилися без задоволення. З цього випливає, що з професора В. І. Сазанова навіть на схилі життєвого шляху в 1950-х рр. не знімають звинувачень [14].

Численна низка документів свідчить про бюрократичний механізм, який затягнув вирішення справи цих засуджених до 10 років ув'язнення по справі ТСП на багато-багато років. І люди ні в чому не винні мали жити з цією несправедливістю.

Відповідно розпорядження заступника голови КДБ при РМ УРСР Тихонова архівно-кримінальна справа та скарги В. І. Сазанова і М. Г. Друзенка були направлені на додаткову перевірку начальнику слідчого управління КДБ УРСР полковнику Пивовару [15]. У документі «Оглядова довідка старшого слідчого КДБ при РМ УРСР Олійника за матеріалами архівно-кримінальної справи «Хлібороб» про відсутність доказів шкідницької діяльності співробітників Полтавської сільськогосподарської дослідної станції у 1930-х рр. 13 листопада 1956 р. зазначається про те, що конкретних матеріалів про діяльність та існування ТСП в справі немає [16].

Але розгляд скарг не задовольнявся, лише накопичувалися й накопичувалися бескінечні документи, інколи цілі томи перевірок, постанов, рішень 1956, 1958 років...

Нарешті документом «Протест в порядку нагляду за слідством в органах держбезпеки СРСР заступника Генерального Прокурора СРСР державного радника юстиції 1 класу В. Куликова по справі ТСП» від 22 лютого 1960 р. № 13/14-10340-53/962 (таємно) до судової Колегії по кримінальній справі Верховного Суду УРСР по справі В.І. Сазанова, Н.Г. Друзенко Н. Г. та ін. було відмінено постанови по звинуваченню [17].

Багато людей так і не дожили до повного виправдання. Лише у майбутньому, в 1987 р. після перегляду справ, всі, хто причетний до ТСП, були реабілітовані, багато – посмертно (16 серпня 1987 р. Верховний Суд СРСР відмінив усі вироки 1931, 1932 і 1935 рр. по справах “кулацько-есеровської групи Кондратьєва-Чаянова” [18].

Вищевикладене, свідчить, що сила духу буває незборима навіть коли людина стає жертвою обставин, коли здавалося вже майже нічого від неї не залежить і життя повернулося на шлях постійних страждань та обмежень. Та вірність покликанню долі, досвід, непересічний талант, тяжка повсякденна чесна праця завжди потрібні людям. Справжнє покликання професора Віктора Івановича Сазанова полягало в тому, щоб бути Вченим, Педагогом, Організатором в царині аграрної науки. Не дивлячись на ставлення влади до

професора він вистояв, а в наукових колах він був шанованим, знаним авторитетом. А залучення першоджерел допомагає відтворити події, встановити історичну справедливість.

Література

1. Професор Сазанов Віктор Іванович (1879–1967) : біобібліогр. покажч. наук. праць за 1901–1967 рр. / уклад. : В. А. Вергунов, В. М. Самородов, С. К. Суша, О. П. Анікіна ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця, 2010. – 100 с. ; порт. – (серія «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 33) ; *В. І. Сазанов*: портрет розбудовника сільськогосподарської дослідної справи та громадянина [Текст] / Полтавська держ. аграр. акад., Держ. наук. с.-г. б-ка НААН ; уклад. В. А. Вергунов, В. М. Самородов; наук. ред. В. А. Вергунов. – Полтава : [б. в.], 2011. – 174 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Постагі аграрної та біологічної науки Полтавщини: факти, документи, бібліографія» ; кн. 9) ; *Корчагин В. А.* Памяти В. И. Сазанова / В. И. Корчагин, Н. И. Ельчанинова, В. М. Пенчуков // *Агроном.* – 2004. – № 1. – С. 1–2. *Пенчуков В. М.* Памяти професора В. И. Сазанова / В. М. Пенчуков, В. А. Корчагин // *Селекция и семеноводство.* – 2004. – № 2. – С. 21–22. *Самородов В. М.* До 125-річчя вид дня народження В. І. Сазанова / В. М. Самородов // *Вісн. аграр. науки.* – 2004. – № 11. – С. 83–84. *Ельчанинова Н. Н.* Учитель на всю жизнь : воспоминания о профессоре В. И. Сазанове / Н. Н. Ельчанинова // *Вісн. Полтав. держ. аграр. акад.* – 2005. – № 1. – С. 183–184. *Вергунов В. А.* Полтавське дослідне поле : становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125-річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 220 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 28).
2. Суша С. К. Професор В. І. Сазанов (1879–1967) – учений, педагог, організатор сільськогосподарської дослідної справи з агрономії в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук. : спец 07.00.07 – Історія науки і техніки / С. К. Суша ; НААН, ДНСГБ. – К., 2011. – 21 с.
3. Дело Трудовой крестьянской партии [Электронный ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Дело_Трудовой_крестьянской_партии
4. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 37, арк. 169; т. 41, арк. 56–61.
5. Справа «Української філії Трудової селянської партії / НАН, Голов. ред. кол. наук.-документальної серії книг «Реабілітовані історією», Від. по розробці архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–ДБЦДАГО ; упоряд. : Т. Ф. Григор’єва, В. І. Очеретянко ; наук. ред. П. Т. Тронько. – К. : Голов. редкол «Реабілітовані історією», 2010. – 368 с.
6. ГДА СБ України, ф. 13 спр. 109, арк. 147–191.; ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 37, арк. 74–96.

7. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 37, арк. 121–128].
8. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51984фп, т. 25, арк. 64–64 зв.
9. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 7–8 зв.
10. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 37, арк. 169; т. 41, арк. 56–61.
11. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 2–6.
12. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 11–37.
13. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 48, арк. 165–175.
14. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 48, арк. 176–187.
15. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51 894фп, т. 41, арк. 1
16. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 117–118.
17. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 48, арк. 249–264.
18. Осташко Т. Н. Отношения интеллигенции и власти в ходе реализации аграрной политики советского государства (1920-е – начало 1930-х гг.) / Т. Н. Осташко // Сибирская провинция и центр: культурное взаимодействие в XX веке. – Новосибирск, 1997. – С.141–180.
- 19.

Аникіна О.П. Вистоять во имя науки (В.И. Сазанов).

На основе архивных документов освещается страница истории аграрной науки, связанная с политическими репрессиями по делу украинского филиала «Трудовой крестьянской партии», в частности относительно судьбы профессора В. И. Сазанова (1879–1967).

Ключевые слова: Виктор Иванович Сазанов, Трудовая крестьянская партия, сельскохозяйственная наука, репрессии.

Anikina O. Stand in the name of science (V.I. Sazanov).

A page in the history of agricultural science related to political repression in the case of the Ukrainian branch of the «Labour Peasant Party» about Professor V. Sazanov (1879–1967) is observed by the analysis of archival papers.

Keywords: Viktor Sazanov, Labor Peasant Party, agricultural science, repression.

УДК 378.1:631.527(477.7)

Апостол М.В.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРИЗАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА А.О. САПЕГІНА (1883-1946 рр.)

У статті проводиться дослідження науково-популяризаторської діяльності акад. А.О. Сапегіна. Доводиться, що вона відбувалася в напрямках популяризації ботанічних знань, селекції та генетики, застосування математичних методів для вирішення питань дослідної справи як з освітніми цілями, так і з метою пропагування методів і результатів наукових досліджень.

Ключові слова: А.О. Сапегін, ботаніка, генетика, селекція, варіаційна статистика, селекційні сорти, науково-популяризаторська діяльність.